

Vetenskaplig skepticism, sekulär humanism och religion

*Vetenskaplig skepticism, sekulär humanism, ateism och religion. **William Appelqvist** undersöker relationen mellan skeptikerrörelsen och religionen.*

FÖR MÄNNISKOR som är skolade i vetenskapliga metoder, med logiska resonemang baserade på evidensbaserade och kritiskt granskade fakta, är det uppenbart att dessa metodologiska kunskaper behövs som en motvikt gentemot den förvirring som finns i vårt samhälle kring många av de frågor som kan avgöras vetenskapligt. Inte minst är detta påtagligt inom alternativmedicinen där behandlingar som är baserade på pseudovetenskap riskerar att allvarligt skada patienter som använder verkningslösa eller ibland direkt livshotande behandlingar. Frågeställningar som dessa har den svenska skeptikerrörelsen arbetat med sedan föreningen grundades 1982. I Vetenskap och Folkbildnings stadgar står det att:

Föreningen Vetenskap och Folkbildning har till syfte att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga och ogrundade föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. En viktig del av den vetenskapliga folkbildningen är att klargöra vilka frågor som kan respektive inte kan avgöras med vetenskapliga metoder. Föreningen ansluter sig till den politiska demokratins principer. Föreningen är religiöst och partipolitiskt obunden.

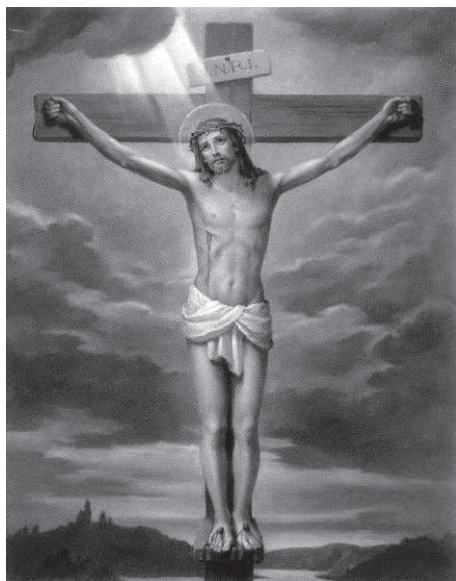
Denna artikel syftar till att göra just det som står i stadgarna, att diskutera vilka frågor som kan, respektive inte kan, avgöras vetenskapligt och i detta fall med en särskild tonvikt på hur Vetenskap och Folkbildning bör ställa sig till frågor som rör religion. Jag skriver mot bakgrund av de diskussioner som ibland förekommer i föreningens Facebookgrupp. I den har många kritiserat VoFs ställningstagande i frågan om religion. Det gav mig anledning att utveckla mina tankar vidare kring ämnet.

Till att börja med, Vetenskap och Folkbildning är en organisation som arbetar för vetenskap och kritiskt tänkande, inte en livs-åskådningsorganisation. Det heter att den är religiöst och politiskt obunden. Det

I föreningens Facebookgrupp har många kritiserat Vetenskap och Folkbildnings ställningstagande i frågan om religion.

senare upplever nog inte många medlemmar som ett problem, vi tvistar sällan kring vilket politiskt parti som bär på högst grad av vetenskaplighet. Däremot diskuteras det titt som tätt religiösa idéer och företeelser på ett sätt som framställer det som att det enda möjliga för en medlem i VoF är att vara ateist. Varför är det så? Jag har ett svar, och för att sätta det i sin kontext ska vi ta en titt på skeptikerrörelsens framväxt och uttryck utanför Sverige.

Internationellt sett är skeptikerrörelsen, som inte står för en ideologi utan för en *metod* för kritiskt tänkande – *vetenskaplig skepticism* – och humaniströrelsen inte sällan en och samma sak. Men det är inte det enda tänkbara rationella alternativet. När Vetenskap och Folkbildning grundades så tog man ställning till hur föreningen skulle betrakta religiös tro och kom fram till att många religiösa frågor (Finns gud? Har människan en odödlig själ?) inte kan avgöras vetenskapligt. VoFs förste ordförande, Sven Ove Hansson, har skrivit en artikel som berör detta i antologin *Fakta eller fantasier*. I denna artikel gör han en historisk exposé över skeptikerrörelsen och beskriver en konflikt kring huruvida skeptikerrörelsen enbart ska vara emot pseudovetenskap och ifall den också ska vara utpräglad ”anti-paranormal” i dess arbetsfält. Det sistnämnda handlar inte enbart om att kritisera medier som profiterar på människors välvilja (det gör ju vi i allra högsta grad inom VoF), utan att också betrakta icke-empiriska religionsfrågor som en fråga på skeptikerrörelsens bord. Mot bakgrund av detta skriver Hansson: ”Inför frågor som Guds existens och själens odödlighet gör de senare halt (de delar av skeptikerrörelsen som inte inlemmar religionskritik som en central del av verksamheten, min

Hur ska skeptikerrörelsen förhålla sig till religionen? Svaret är skiljer sig på olika håll.

notering). I sin gängse form kan dessa frågor inte avgöras av vetenskapen. En religiös tro som inte strider mot vetenskapen eller utger sig för att vara vetenskapligt grundad är inte pseudovetenskaplig”.

För att bättre förstå vari skillnaden ligger mellan Vetenskap och Folkbildnings vägval i frågan om religion gentemot grenar av den internationella skeptikerrörelsen är det fruktbart att se närmare på ett par metodologiska och filosofiska begrepp.

Den grund som både den svenska skeptikerrörelsen,

humaniströrelsen och den internationella skeptikerrörelsen har gemensamt är den *metodologiska naturalismen*. Metodologisk naturalism innebär att man bör leta efter naturliga snarare än övernaturliga förklaringar till fenomen i världen när man bedriver vetenskaplig forskning. Det innebär att övernaturliga agensförklaringar som hänvisar till mystiska krafter eller gudar utesluts som vetenskapliga förklaringar.¹ Bra exempel på sådana agensförklaringar är kreationism och kvantmedicin.² Dessa förklaringar har aldrig lett till några vetenskapliga framsteg. Snarare har förklaringar som dessa blivit så kallade ”science blockers”, förklaringar som kan ha följande argumentationsstruktur: ”detta förstår vi inte, därför måste det ha varit gud”, och de har därmed satt punkt för vidare vetenskapligt arbete. En skeptiker behöver inte ha svar på alla frågor, men ödmjukheten i att kunna säga att vi idag inte vet (hur en särskild fråga bör avgöras vetenskapligt, till exempel i fråga om medvetandets natur) men mycket väl kan komma att förstå det i framtiden. Den metodologiska naturalismen tillämpas också av djupt troende forskare inom olika vetenskapliga discipliner.

Att anse att den empiriskt konstaterbara verkligheten är det enda som finns brukar betecknas som *filosofisk naturalism eller ontologisk naturalism*.³ Denna form av naturalism är inte en metod, utan ett filosofiskt ställningstagande. Det är missvisande att säga att detta är den sekulära humanismens ståndpunkt, den gör utomvetenskapliga och metafysiska antaganden, men i dessa antaganden ingår inte tron på några gudar eller andliga verkligheter utanför universum. Vetenskap och Folkbildning står enade med humaniströrelsen i att vetenskaplig metod är den bästa

Richard Dawkins

metod vi har att tillgå för att förstå fenomen i världen, oavsett om detta är psykologi eller kvantfysik, men den är också religiöst obunden och det är upp till varje medlem att fritt välja metafysiska antaganden som inte går att verifiera empiriskt. *Ett annat sätt att säga samma sak är att vi är neutrala i frågor som inte kan avgöras vetenskapligt.* Den stora skillnaden mellan Humanisterna och Vetenskap och Folkbildning består i att det inte är förenligt att tro på gud och vara medlem i Humanisterna, men det är förenligt med att vara medlem i Vetenskap och Folkbildning.

En sekulär humanist är med nödvändighet skeptiker, men en skeptiker är inte nödvändigtvis sekulär humanist. Från denna öppenhet följer att vi har troende medlemmar, såväl som personer som ingår i både Vetenskap och Folkbildning och som är medlemmar i förbundet Humanisterna. Till den senare gruppen tillhör undertecknad.

I debatter mellan teister och ateister brukar begreppet evidens komma upp. Kanske hör man Richard Dawkins

Ingemar Hedenius

förnäma engelska dialekt i bakhuvudet utropa "Where is the evidence?".

Talet om evidens i detta sammanhang är förvirrande, därför att den typ av evidens som åberopas inte är goda skäl utan just vetenskaplig evidens. Frågan faller på att vetenskaplig evidens bara kan finnas, enligt dess gängse formulering enligt epistemologiska ramar, *inom frågor som kan avgöras och utforskas vetenskapligt*. Så om guds existens nu inte kan avgöras vetenskapligt så är frågan felställd.

Det går inte att bevisa guds existens men inte heller hans icke-existens. Det går givetvis att hävda att en livsåskådning endast ska bestå av den kunskap som räcks oss via den vetenskapliga metoden (ibland kallas detta synsätt *scientism*), men det hävdar *inte* sekulära humanister. Det är emellertid vanligt att utomstående tillskriver dem detta synsätt, men det är en felaktig beskyllning. Inom humanismen tillämpas istället den intellektuella moralens maxim (IMM) som formulerades av Uppsalafilosofen Ingemar Hedenius. Enligt denna hävdar Hedenius, som också var med och grundade det svenska förbundet Humanisterna, att vi bör tro på det som det finns goda skäl att tro på (tro i denna mening likställs med försanthållande).⁴

Så om livsåskådningsfrågor inte kan avgöras med hjälp av den vetenskapliga metoden, vad är det som gör att människor intar olika positioner? Att vetenskapsmän som är anhängare av en religion samtidigt är helt ense med vår tids mest framträdande ateistiska (notera att ateist här inte likställs med sekulär humanist) debattörer i vetenskapliga frågor tycker jag tyder på att det inte handlar om förståelsen av vetenskaplig evidens. Snarare handlar valet om livsåskådning ofta i att väga argument och skäl för en hållning, samt om rent personliga och subjektiva upplevelser. Exempel kan vara den känsla av frid en person kan få när hen ber, vilket kan leda till att man tolkar denna upplevelse som ett argument för att tro på gud (även kallat argument från religiös erfarenhet). Eller ställningstagandet att allt det lidande som finns i världen är oförenligt med tro på en gud, vilket tolkas som ett rationellt och existentiellt argument för att inte tro på en gud. Det är också såklart möjligt att betrakta vetenskapliga resultat som ett stöd för

sin livsåskådning, men då är det bra att vara medveten om att resultaten i fråga inte avgör metafysiska frågor utan ses som ett personligt och rationellt skäl för att den ena eller den andra livsåskådningen är mer rimlig.

För de flesta religiösa människor är tron på en gud inte en vetenskaplig fråga och de ser definitivt inte på sin religiösa tro som en vetenskaplig hypotes som Dawkins vill framställa det som. Särskilt inte i de samfund som har påverkats av den moderna teologin och historisk kritisk bibelforskning. Det är vanlig att, om man ens vill tala om rationalitet i en religiös kontext, man betraktar det som olika slags rationalitet inom religion och vetenskap. Inom religionsfilosofin finns lite olika förklaringsmodeller för relationen mellan naturvetenskap och religion, och många framhåller vikten av att se religiösa frågor som frågor av en annan epistemisk karaktär än hos de naturvetenskapliga frågorna. En hållning är till exempel den som är formulerad av evolutionsbiologen Stephen Jay Gould, NOMA. Det står för Non Overlapping Magisteria och menar att det inte behöver finnas en konflikt mellan vetenskap och religion, om de intar var sitt fält. NOMA är emellertid inte den enda möjliga vägen för en troende forskare att inta om hen vill sluta fred med vetenskapen. De andra synsätten som inte presenteras här finns i boken skriven av Mikael Stenmark, se ”vidare läsning” listan längst ner i artikeln.

Någonting som försvårar debatten mellan en del religiösa företrädare och en del ateister är att man ofta inte är ense om vad man är oense om. Religionshistorikern David Thurfjell hänvisar till SOM-undersökningen om hur religiösa svenskar betraktar sin tro på gud. En spännande sak

är att man får fram olika svar på frågan om gud beroende på om man frågar "tror du på gud?" eller "tror du att gud finns?". Siffran som tror att gud "finns" är relativt låg (ca 20 %) i jämförelse med siffran av hur många som "tror på gud" (ca 40 %). De som hyste en övertygelse om att gud inte finns var också runt 20 %, alltså lika många som de som tror att det finns en gud som också är en övernaturlig agent.⁵ I judisk kristen kontext kan tron på gud uppfattas som att ha tillit till ett mysterium, och behöver inte ens inbegripa att man gör ett antagande om att gud därmed är transcendent eller övernaturlig. Man tänker sig att gud är immanent, i världen, utan att mena att gud därmed ska ge prov på någon mätbar effekt (evidens) eller "lämna fotspår" efter sig. Grunden för detta är att enligt många troende ska gud inte uppfattas som ett objekt i världen, utan snarare som en relation som påverkar hur du ser på allt i världen. Teologer som gett uttryck för denna hållning är bland annat den tidigare ärkebiskopen KG Hammar. Hur skulle en vetenskaplig undersökning se ut som utredde sanningshalten i sådana påståenden? Var finns en institution som försöker bevisa eller motbevisa guds existens utifrån ett naturvetenskapligt synsätt? Mig veterligen ingens och i den mån personer som Richard Dawkins betraktar religiös tro som en vetenskaplig hypotes är han mer av en teolog än en biolog och äg-

Man får fram olika svar på frågan om gud beroende på om man frågar "tror du på gud?" eller "tror du att gud finns?".

nar sig då åt helt andra frågor än rent vetenskapliga. Det är synd, för han har med kraft visat sig vara en brilliant biolog och enligt mig och många andra en av de skarpaste i världen på att förklara evolutionsteorin och annan vetenskap till allmänheten.

Det finns också teologer som tänker enligt detta synsätt, vi har till exempel den brittiske filosofen Richard Swinburne som menar att de klassiska gudsbevisen, nämligen de teleologiska, kosmologiska och ontologiska gud-sargumenten bör förstås som universellt övertygande propositioner av närmast vetenskaplig karaktär.⁶ Det är inte förvånande att ateister som har detta synsätt på gudstro som en vetenskaplig hypotes också ofta debatterar med teologer som har detta vetenskapsformade synsätt på religion. De förstår varandra eftersom de till exempel delar synen på att någonting antingen finns eller inte finns. Antingen så finns gud, eller så gör hen det inte. Att fråga en liberal biskop i Svenska kyrkan samma fråga ger ofta ett mer diffust och invecklat svar.

I den svenska livsåskådningsdebatten har Christer Sturmark skrivit en synnerligen läsvärd bok: "Upplysning i det 21: a århundradet". I ett av sina kapitel skriver han om studier som söker att mäta effekterna av bön. Vi som vill främja kritiskt tänkande har ett givet uppdrag när någon säger sig ha varit med om någonting övernaturligt som till exempel mirakler och helanden av sjukdomstillstånd. Många troende fäster dock ingen vikt vid huruvida bön har empiriskt mätbara effekter, utan betraktar bön som något som ger dem en känsla av kontakt med det transcendenta, tröst och livsmening. Vad som händer i deras hjärnor när de ber och mediterar går att undersöka

vetenskapligt och detta forskningsfält brukar benämnas som "neuroteologi". Det är svårt att se hur sådana studier skulle kunna avgöra sanningshalten i de religiösa utsagor försöksdeltagarna gör efter att ha deltagit i studien. Det är lätt att begå ett tankefel här. Jag upprepar: bara för att vi vet hur en sak uttrycks i hjärnan (genom till exempel fMRI) så innebär det inte att det säger någonting om de specifika sanningsanspråken som en religiös person gör efter att ha varit med om en vetenskapligt mätbar upplevelse. En synnerligen kunnig person inom detta fält är en tidigare ordförande i VoF, professor Dan Larhammar. Vid en föreläsning som han höll för förbundet Humanisterna nämnde Larhammar den amerikanske evolutionspsykologen Justin L. Barrett som förstår religiösa upplevelser som biologiska fenomen, men som själv väljer att tolka dessa rön som något som styrker hans gudstro.⁷ Det innebär inte att det är en rationell tolkning, men det är en möjlig tolkning som går utanför men inte mot vetenskapen i fråga.

Det finns också exempel på kända personer inom skeptikerrörelsen som fäster en stor vikt vid vad de benämner som andliga upplevelser, men som själva är ateister. För att nämna två: neurovetaren Sam Harris⁸ och psykologi och medvetandeforskaren Susan Blackmore.⁹ Det är inte i de vetenskapliga frågorna de är oense med troende forskare, utan i hur de tolkar de erfarenheter som de gör. Och därmed får detta tjäna som ytterligare ett exempel på att konflikten inte nödvändigtvis ligger mellan vetenskap och religion, utan på ett filosofiskt plan mellan olika livsåskådningar och deras helhetssyn på tillvaron.

Till sist är det värt att understryka att det inte föreligger någon som helst konflikt mellan VoF och förbundet

Humanisterna. Det borde det emellertid inte göra mellan VoF och religiösa samfund som inte ägnar sig åt pseudovetenskap heller, och det är viktigt att inför framtiden bygga broar. Det florerar mycket pseudovetenskap inom religiösa samfund, och vilka skulle vara bättre lämpade att bemöta det än personer som själva är aktivt religiösa och ägnar sig åt vetenskaplig skepticism i kombination? 📖

Läs mer

Stenmark, Mikael, *How to Relate Science and Religion. A Multidimensional Model*, Springer 2004

Sturmark, Christer, *Upplysning i det 21:a århundradet*, Fri Tanke 2015

Thurfjell, David, *Det gudlösa folket : de postkristna svenskarna och religionen*, Molin Sorgenfrei Förlag 2015

Noter

1. Philosophy in the Defence of Science, Hansson, Sven Ove. THEORIA, 2011, 77, 1–3
2. Naturalism, Evidence and Creationism: The Case of Philip Johnson. Pennock, Robert. T. Biology and Philosophy 11: 543-559, 1996. © 1996 Kluwer Academic Publishers.
3. Philosophy in the Defence of Science, Hansson, Sven Ove. THEORIA, 2011, 77, 1–3
4. Bergström, Lars. Tankegångar. Thales förlag 2011. Sid 84.
5. <http://www.humanisterna.se/video/arvet-fran-upplysningen-religion-och-religionskritik-i-sverige/>
6. Mer om dessa teologers synsätt på rationalitet finns att läsa om i professor Mikael Stenmarks doktorsavhandling.
7. <http://www.humanisterna.se/video/dan-larhammar-gud-i-hjarnan/>
8. <https://www.samharris.org/blog/item/a-plea-for-spirituality>
9. <http://www.susanblackmore.co.uk/Chapters/NeurotheologyZen.htm>